

Hukuki Düzenlemenin Görünmez Kıldığı: Enerji Yoksulluğu Üzerine Bir Değerlendirme

What Legal Regulation Renders Invisible: A Review on Energy Poverty

Halff, A., Sovacool, B. K. ve Rozhon, J. (Ed.). (2014). *Energy poverty: Global challenges and local solutions*. Oxford University Press, 451 s. ISBN 978-0-19-968236-2.

Ömer Faruk Ocakoğlu^a

^a Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Kırklareli, Türkiye.
E-posta: ocakogluomer@klu.edu.tr

Giriş

Enerji yoksulluğu, son otuz yılda kavramsal bir yolculuk geçirmektedir. Önce gelişmiş ülkelerde “yakıt yoksulluğu” başlığı altında sosyal politika gündemine giren mesele, müteakip dönemde gelişmekte olan ülkelerde “modern enerji hizmetlerine erişimsizlik” başlığıyla kalkınma gündemine yerleşmiştir. Halff, Sovacool ve Rozhon’un editörlüğünde 2014’te Oxford University Press tarafından yayımlanan *Energy Poverty: Global Challenges and Local Solutions*, bu iki gündemi tek bir çerçevede buluşturmayı deneyen bir derleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Yirmi bir bölüm ve “Enerji Yoksulluğunun Resmi”, “Çıkarılan Dersler”, “Sorunlar ve Politika Seçenekleri” şeklindeki üç katmanlı yapısıyla kitap, alanın hem ampirik hem politika tartışmalarını eş zamanlı yürüten bir mahiyet arz eder.

Bu inceleme eseri farklı bir mercekten okumayı dener. Halff ve arkadaşlarının derlemesi, enerji yoksulluğunu öncelikle ampirik veri, kalkınma göstergeleri ve politika seçenekleri çerçevesinde ele alan teknik bir aktarım olarak şekillenmektedir. Yazarların büyük çoğunluğunun hukukçu olmaması ve kitabın “hukuk” sözcüğüne nadiren açıkça müracaat etmesi de bu yönelimle uyumlu görünmektedir. Oysa enerji yoksulluğu, doğası itibarıyla hukuki düzenlemelerle yürüten, mülkiyet rejimleri, imtiyaz sözleşmeleri, tarife mevzuatı ve

Ocakoğlu, Ö. (2026). Hukuki düzenlemenin görünmez kıldığı: Enerji yoksulluğu üzerine bir değerlendirme [A. Halff, B. K. Sovacool ve J. Rozhon’un “Energy poverty: Global challenges and local solutions” adlı eserinin değerlendirmesi]. *EnergyTR*, 3(1), 139-148. <https://doi.org/10.65552/energytr.2026.3.1.006>

sübvansiyon mimarileri üzerinden işleyen bir alandır. Bu çalışmanın benimsediği bakış açısı, eseri tam da bu hukuki zemin üzerinden, hukuk-toplum ilişkisi ve hukukun sınıfsal işlevini sorgulayan bir hukuk sosyolojisi merceğiyle okumayı dener. Bu yönüyle yazarların sessizliği, bir eksiklik olarak değil, müstakil bir okuma alanı açan anlamlı bir mesafe olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira hangi hukuki düzenlemelerin iki milyar civarındaki insanın elektrik şebekesi dışında kalmasını meşrulaştırdığı, hangi mülkiyet rejimlerinin, hangi imtiyaz sözleşmelerinin, hangi sübvansiyon mimarilerinin bu dışlanmayı yeniden ürettiği soruları, hukukun aktif rolüne ilişkin esaslı bir araştırma gündeminin habercisidir. Kitap bu sorulara doğrudan yanıt vermez, ama bir yönüyle, yanıtın aranabileceği zengin bir veri tabanını sunar.

Alanın Kuruluş Hattı ve Kitabın Konumu

Editörler, kitabı belirli bir entelektüel hattın üzerine yerleştirir. Halff ve arkadaşları giriş bölümünde, evrensel enerji erişimi fikrinin küresel gündemde on beş yıl öncesine kadar neredeyse hiç yer almadığını hatırlatarak, Hindistanlı Amulya Kumar N. Reddy ve Brezilyalı José Goldemberg'i alanın öncüleri olarak konumlandırmaktadırlar (Halff ve ark., 2014, s. 2). Goldemberg'in kitabın bir bölümünün ortak yazarı olması ve eserin Reddy'nin anısına ithaf edilmiş olması, editörlerin entelektüel hattını da somut biçimde gözler önüne serer. Reddy'nin 1993 tarihli bir metninden aktarılan, kalkınma projelerinin başarılı olabilmesi için “proje sahalarındaki insanlardan başlayıp dışa doğru yayılması” gerektiği, aksi takdirde “merkezdeki bu insanlar kalkınmanın kurbanı haline gelir” ifadeleri (Reddy, 1993'ten aktaran Halff ve ark., 2014, s. 5), kitabın bütün argümanını özetleyen bir formül olarak okunabilir. Bu yönüyle enerji erişimi, yukarıdan dağıtılan teknik bir hediye olarak değil, son alıcısını merkeze alan bir kalkınma ilişkisi olarak kurgulanmalıdır.

Editörlere göre alan, 2007 sonrasında bir kavramsal sıçrama yaşamıştır. Uluslararası Enerji Ajansı baş ekonomisti Fatih Birol'un (2007) *Energy Economics: A Place for Energy Poverty in the Agenda?* başlıklı makalesi, başlığının sonundaki soru işaretiyle birlikte alanın kendi adlandırılmasını arar bir konumda olduğunu göstermektedir (Halff ve ark., 2014, s. 2). Adlandırma çabası 2010-2012 döneminde kurumsal bir aşamaya geçmiştir. BM Genel Kurulu 2012 yılını “Uluslararası Sürdürülebilir Enerji Yılı” ilan etmiş ve SE4ALL girişimi devreye girmiştir. Böylelikle hem Dünya Bankası hem de IEA evrensel enerji erişimini misyonlarına dahil etmiş oldular (Birol, 2014, s. 14-15; Halff ve ark., 2014, s. 2). Bu alan bilgisini sundukları zemin üzerinde editörler, meselenin müstakil bir kitap etrafında kapsamlı bir incelemesinin henüz yapılmamış olmasından hareketle bu kitapta söz konusu boşluğu doldurmayı amaçladıklarını ifade etmektedirler (Halff ve ark., 2014, s. 2).

Eser, konuya ilişkin iki ana yaklaşımı aynı çalışmada buluşturmaktadır. Bir yanda Reddy-Goldemberg hattının kalkınma odaklı, halkı merkeze alan yaklaşımı; diğer yanda ise Birol-

IEA hattının ölçüm ve modelleme odaklı yaklaşımı yer almaktadır. İki yaklaşımın birlikte yürütülmesi verimli bir tartışma zemini oluştururken, aynı zamanda kitabın dağınık yapısının da kaynağını teşkil eder. Editörler kitabı kuramsal değil sentezleyici bir çalışma olarak konumlandırmaktadırlar.

Yayın tarihinden bu yana geçen on yıl, kitabın konumunu kısmen doğrulamış, kısmen de aşmıştır. Ortak editörlerden Sovacool sonraki çalışmalarında enerji adaleti (*energy justice*) çerçevesini geliştirmiştir. Bu kavram elimizdeki kitabın 7. Bölümünde Farhar ve arkadaşları tarafından da anılmaktadır (Farhar ve ark., 2014, s. 153). 2015'te kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin yedinci hedefi (SDG 7) ise kitabın kullandığı dili neredeyse aynen kurumsal bir taahhüde dönüştürmektedir. Bu yönüyle Halff ve arkadaşlarının derlemesi, tam da bu kurumsallaşma eşiğinde duran bir sentez olarak değerlendirilebilir.

Kitabın Yapısı ve Argümantasyonu

Giriş bölümü kitabın iki temel iddiasını berrak biçimde sunmaktadır. Birincisi, enerji yoksulluğunun küresel ölçeği artık yadsınamayacak bir mahiyet kazanmıştır. 2010 itibarıyla yaklaşık 1,3 milyar insan elektriğe erişememekte, 2,6 milyar insan ise yemek pişirmek için biyokütleyle bağımlı haldedir (Birol, 2014, s. 11). İkincisi, çözüm için tek tipleştirici bir reçete geçerli olmayıp, editörlerin ifadesiyle Çin'in başarısı kendine özgü siyasal sistemin özelliklerine dayanmakta ve doğrudan başka bir bağlama aktarılamamaktadır (Halff ve ark., 2014, s. 6). Bu ikinci tespit, okuru fark ettirmeden hukuksal bir sezgiye yöneltir. Enerji yoksulluğunun çözümü sadece teknik bir mesele değil, belirli bir hukuki-kurumsal düzen meselesidir.

Birinci kısım (Bölüm 1-9) enerji yoksulluğunun ölçülmesi ve kavramsallaştırılması üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu kısmın temelini Sovacool tarafından yazılan bölüm atmaktadır. Yazar, BM Kalkınma Programı çerçevesinde enerji yoksulluğunun iki temel göstergesini şöyle formüle eder: Birey, “modern yakıtlarla yemek pişirebilme olanağına ve günbatımından sonra okuyabileceği ya da diğer ev içi üretici faaliyetleri sürdürebileceği asgari elektrik aydınlatmasına” sahip olmalıdır (Sovacool, 2014, s. 24). Asya Kalkınma Bankası daha geniş bir çerçeve önermekte; enerji hizmetlerine erişimi “yeterli, karşılanabilir, güvenilir, yüksek kaliteli, güvenli ve çevreye uyumlu” olarak açıklamaktadırlar (Masud ve ark., 2007'den aktaran Sovacool, 2014, s. 24). Bu sıfatlar kavramı hem ölçülebilir hem de hukuksal olarak konumlandırılabilir bir mahiyete büründürmektedir. Zira “yeterli”, “güvenli” ya da “çevreye uyumlu” gibi sıfatlar hukukun alanına giren normatif yargılar gerektirir.

İkinci kısım (Bölüm 10-16) kitabın altbaşlığındaki “yerel çözümler” vaadinin somutlaştığı yerdir. Çin, Hindistan, Brezilya gibi ülkeler, MENA ve Sahra altı Afrika'yı oluşturan ülkeler, küresel sübvansiyonlar ve mikro-ölçek tartışması gibi meseleler ardı ardına ele alın-

maktadır. Editörlerin “parçalı bir his” olarak tanımladığı bu çok sesli yapı, aslında kitabın mesajının da bir parçasıdır (Halff ve ark., 2014, s. 6). Üçüncü kısım (Bölüm 17-21) politika seçeneklerini tartışırken, LaRocco’nun “Is Small Beautiful?” başlıklı çalışması ise ölçek mevzusunu yeniden tartışmaya açmaktadır (LaRocco, 2014, s. 347).

Yerel Çözüm Repertuarında Çin, Brezilya ve Hindistan

Kitabın altbaşlığındaki “Global Challenges and Local Solutions” sadece bir reklam söylemi değildir. İkinci kısımdaki ülke vakaları küresel ölçekte tanımlanan bir sorunun farklı kurumsal mimariler altında nasıl işlendiğini, birbiriyle örtüşmeyen üç hat üzerinden ortaya koyar.

Han, Zhihong ve Fan’ın Çin bölümü (Bölüm 10) elektrifikasyonu dört aşamaya ayırır. 1949-1957 başlangıç dönemi, 1958-1978 dar merkezi planlama dönemi, 1979-1998 “Reform ve Açılma” sonrası yerel özerklik genişleme dönemi ve 1999 sonrası tarife sistemi ile şebeke reformu dönemi şeklinde sıralanmaktadır (Han ve ark., 2014, s. 226-227). İlgili bölümde 2009 itibarıyla Çin nüfusunun yalnızca %0,4’ünün (5,3 milyon kişi) elektrikten yoksun kaldığı ifade edilmektedir (s. 227). Yazarlar bu başarıyı 2001-2005 Brightness Programme, 2002 Township Electrification Programme ve onları takip eden bazı programlara bağlar (s. 230-234). Başarı reçetesinin merkezinde hükümetin “açık hedefler belirlemesi, kurumsal düzenlemeleri yapması, bilimsel planlamayı kamuoyuyla paylaşması ve iyi düzenlenmiş politikalar yayımlaması” yer alır (s. 234). Bu cümlelerin kendisi, modelin başka bir bağlama aktarılmasının zorluğunu ima eder; zira böyle bir reçete devletin kapasitesini ve bütünlüğünü önceden varsaymaktadır.

Jannuzzi ve Goldemberg’in Brezilya analizi (Bölüm 12), bambaşka bir kurumsal yapıya haiz olarak karşımıza çıkmaktadır. Brezilya, 1960’ta hanelerin yalnızca %38,5’inin elektriğe ve %18’inin LPG’ye sahip olduğu bir noktadan, 2010 itibarıyla her ikisinde de %98’in üzerinde erişim oranına ulaşmıştır (Jannuzzi ve Goldemberg, 2014, s. 257). Bu dönüşümün hukuki kalbinde, dağıtım şirketlerini erişim oranlarına göre beş gruba ayıran ve her gruba ayrı süreler tanıyan 2002 tarihli ve 10.438 sayılı yasa yer almaktadır (s. 262). Bir diğer yandan 2003’te başlatılan “Luz para Todos” (Herkes İçin Işık) programı 2009’da hedeflerine ulaşmıştır (s. 262). Bununla birlikte asıl kritik düzenleme, bir çeşit sosyal yardım programı olan “Bolsa Família”ya kayıtlı hanelerin normal tarifenin yarısını ödeyerek elektriğe erişimini sağlayan 2002 yılında yürürlüğe giren Düşük Gelirli Sosyal Tarife mekanizmasıdır (s. 264). Bu yönüyle Brezilya modelinde sosyal politika ile enerji düzenlemesi arasında doğrudan bir kurumsal köprünün kurulduğu görülmektedir. Yazarlar sonuçta erişim sonrası bir gündem önerirler. Erişim sağlanmıştır; ne var ki yoksulluk sürmektedir. Asıl sıçramanın, üretici kullanım ve modern toplum ihtiyaçlarını karşılayan seviyelere geçişte aranması gerektiği vurgulanmaktadır (s. 267).

Palit, Bhattacharyya ve Chaurey'in Hindistan değerlendirmesi (Bölüm 11) yapısal bir karşıtlık sergilemektedir. Yazarlar enerji yoksulluğunun nedenlerini liste hâlinde sıralarlar. "Entegre bir politika çerçevesinin yokluğu, enerji sektörünün çoklu sağlayıcılar arasında bölünmüşlüğü, kentlere aşırı odaklanma, hatalı yönlendirilmiş sübvansiyon uygulamaları, verimsizlik, zayıf yönetim, kaynak kısıtları" sıralanan temel nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır (Palit ve ark., 2014, s. 237). İlgili bölüm 2011 itibarıyla Hindistan'da 77 milyon hanenin elektriksiz kaldığını ifade eder (s. 237). 2005'te başlatılan RGGVY programı yeni bir sisteme geçilmekte "kırsal elektrifikasyon dağıtım bayiliği" altında ölçüm, faturalama ve tahsilat sorumluluğu belirli bölgelere devredilmektedir (s. 244). Buna karşın 2005 sonrasında geliştirilen VESP "kapsamlı bir köy enerji modeli" hedefine ulaşamamış; 2010'da pilot projeler durdurulmuştur (s. 245). Hindistan'ın hikâyesi, bir yönüyle yalnızca başarıların değil, aynı zamanda başarısızlıkların da hikâyesi olarak okunmalıdır.

Üç vaka birlikte okunduğunda alt başlığın "yerel çözümler" çoğul biçiminin neden zorunlu olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Çin'in başarısı, siyasal sisteme gömülü, uzun vadeli yukarıdan aşağıya planlamanın ürünüdür. Brezilya'nınki yasal çerçeveye dayanır ve sosyal politikayla entegredir. Hindistan'ın yarı-başarısı ise paralel sağlayıcıların dağıtım sonuçlarını gözler önüne serer. Sorun küresel, çözüm kurumsal, kurumlar ise yereldir.

Düzenleme Boşluğu Olarak Enerji Yoksulluğu

Hukuk düşüncesinin uzun bir geleneği, yazılı normlar ile toplumsal pratik arasındaki mesafenin haritalanmasını kendisine bir ödev edinegelmiştir. Roscoe Pound'un (1910), "kitabın hukuku" ile "eylemin hukuku" arasında yaptığı ayırım, bu geleneğin en bilinen formülasyonu olarak karşımıza çıkmaktadır. Halff ve arkadaşlarının derlediği bölümler, aynı ayırımın enerji alanındaki somut tezahürlerini belgeleyen bir kayıt niteliği taşır.

Brew-Hammond ve arkadaşlarının Uganda örneği bu mesafenin somut bir resmini sunar. Yazarlar, Uganda'nın 1999 Elektrik Yasası ile tekel yapısının üretim, iletim ve dağıtım olarak üç ayrı tüzel kişiliğe bölündüğünü, aynı yasayla Elektrik Düzenleme Kurumu, Kırsal Elektrifikasyon Fonu ve Elektrik Uyuşmazlık Mahkemesi'nin kurulduğunu hatırlatmaktadır. Sonraki yıllarda 2002 Enerji Politikası ve 2007 Yenilenebilir Enerji Politikası gibi başka düzenlemeler de eklenmiştir. Buna karşın yazarların ifadesiyle "iyi tasarlanmış pek çok politika tozlu raflarda kalır" (Brew-Hammond ve ark., 2014, s. 310). Bu ifade, mevzuat ile uygulama arasındaki yapısal kopukluğu doğrudan adlandırmaktadır. Mısır örneği aynı kopukluğun farklı bir yüzünü gözler önüne sermektedir. 2000 yılındaki reform Mısır'da rekabetçi bir elektrik piyasası kurmayı öngörmüş, ama iştiraklerin özelleştirilmesi planı hiç uygulanamamıştır (s. 301). Buradaki problem yasanın eksikliği değil, uygulamanın eksikliğidir.

Sovacool'un birinci kısımdaki bölümü kopukluğun kişisel boyutunu açar. Yoksul insanların ekonomik ayak izi büyük olmadığı için bu kesim çoğu zaman hem istatistiklerin hem de düzenleme rejimlerinin görmezden geldiği bir kategori olarak karşımıza çıkmaktadır (Sovacool, 2014, s. 21-22). BM Bin Yıl Kalkınma Hedefleri'nde enerjiye dair tek bir madde dahi yer almamaktaydı (s. 23). Bu yönüyle görmezlik bir yokluk değil, bir üretim biçimidir; enerji yoksulu, düzenleme rejimi tarafından dışarıda bırakılan değil, bilakis dışarıda tutulan bir öznedir. Sovacool'un belirttiği üzere kamu yetkilileri, tıpkı özel şirketler gibi, mevcut kullanıcılara verilen şebeke elektriğini sübvansiyonla veremeyi tercih etmekte, kırsal kesime erişim ya da şebeke dışı teknolojilerin yaygınlaştırılması için kaynak ayırmaktan kaçınmaktadır (s. 21).

Sübvansiyon Mimarisinin Dağıtıcı Etkisi

Doug Koplow'un sübvansiyonlar üzerine yazdığı bölüm (Bölüm 15), düzenleme rejiminin enerji yoksulluğunu nasıl yeniden ürettiğine dair belki en doğrudan kanıtları sunar. Koplow, dünya genelinde fosil yakıtlara yapılan finansal sübvansiyonların yıllık 750 milyar doları aştığını ve dış maliyetler hesaba katıldığında küresel enerji destek paketinin trilyon doların üstüne çıktığını hesaplamaktadır (Koplow, 2014, s. 316-317). Yazarın asıl argümanı sayısal değil yapısaldır; zira bu sübvansiyonlar enerji yoksulluğunu hafifletmek bir yana, sıklıkla onun yapısal nedeni olarak iş görür. Sübvansiyonların "sızıntı oranları" yüksektir çünkü yoksullar için tasarlanmış desteklerin önemli bir kısmı zaten enerjiye erişimi olan üst gelir gruplarına akmaktadır (s. 316).

Koplow'un en kritik gözlemi bölümün son sayfasında yer almaktadır. Yazara göre sübvansiyon reformlarının kalıcı olabilmesi için "özellikle enerji fiyatlarının nasıl belirlendiğine dair stratejilerin politika yapıcılarının karar alma alanında kalmaktansa ülkenin hukuksal çerçevesine dahil edilmesi gerekir" (Koplow, 2014, s. 334). Bu cümle, hukuksallaştırmanın klasik tartışmasını enerji alanına taşımaktadır. Bir konunun siyasi karar alma alanından çıkıp hukuksal güvenceye kavuşması, bir yönüyle demokratik denetimi güçlendirebilirken, öte yandan değişim önünde engel oluşturabilmektedir. Koplow'un sıraladığı reform tuzakları (s. 330-332), aslında bir yasal işlemler tipolojisi olarak okunabilir. Bu tipoloji imtiyaz haklarının siyasi tahsisi, riskin sosyalleştirilmesi, çapraz sübvansiyonlar ve *lifeline* tarifelerini ihtiva eder. Mısır, Endonezya ve Nijerya gibi ülkelerde fosil yakıt sübvansiyonlarını azaltma girişimleri kitlesel protestolarla karşılaşmıştır (Bordoff, 2014, s. 364). Zira "kâğıt üstündeki" reformla "sokaktaki" reform farklı şeylerdir.

Cinsiyete Göre Yoksunluk ve Hukukun Yokluğunun Etkisi

Farhar, Osnes ve Lowry'nin "Energy and Gender" bölümü (Bölüm 7) enerji yoksulluğunun cinsiyete göre dağılımı doğasını belgelemektedir. Yazarlar, hane içi hava kirliliğinin

yıllık 4 milyon erken ölüme yol açtığını ve bu yükün özellikle kadınlar ile kız çocukları için Güney Asya'da en yüksek risk faktörü olduğunu kaydetmektedir (Farhar ve ark., 2014, s. 157). Yakıt toplamak için harcanan emek somut rakamlara döküldüğünde, Afrika'da kadınlar ortalama günde 4,8 km mesafeye yaklaşık 20 kg yakıt taşımakta olduğu, Hindistan'da ise tipik bir kadının bu işe ayda 40 saatini ayırdığı gerçeği ortaya çıkmaktadır (Sagar, 2005 ve Sangeeta, 2008'den aktaran Farhar ve ark., 2014, s. 158).

Bu verilerin önemi şudur. Hukuk burada doğrudan bir “yasak” koymamakta, ama düzenleme rejiminin yokluğu fiilen yasaklayıcı bir etki üretmektedir. Kadınlar ve kız çocukları için eğitim, sağlık ve gelir getirici faaliyetlerden dışlanma, hiçbir yasanın açıkça öngörmediği ama enerji düzenlemesinin yokluğu tarafından üretilen sistematik bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Roger Cotterrell'in ifade ettiği gibi, mevcut düzenleme bu nüfus kesimini normatif çerçevenin “kıyısına” yerleştirmektedir. Farhar ve arkadaşlarının ifadesiyle ise “kadın katılımını teşvik eden yasalar ve kadınların kendi sürdürdüğü çabalar, gelmekte olan enerji dönüşümü sırasında ekonomilerin istikrarını sağlayacak bir etken olabilir” (s. 176).

“Son Kilometre” ve Düzenlemenin Kıyıdaki Etkisi

LaRocco'nun “son kilometre” tartışması, hukukun toplumsal etkisini düşünenler itibarıyla ayrı bir önemi haizdir. Yazarın belirttiği üzere enerjiye erişim alanında bütün yukarı akış planlaması (karbon piyasaları, sübvansiyonlar, çokuluslu şirket yatırımları, mevzuat çerçeveleri) sonunda dağıtıcı şirket ile müşteri arasındaki kısa anda sınırlanmaktadır (LaRocco, 2014, s. 347). Bu tespit, klasik bir tezi yeniden ortaya çıkarır. Hukukun gerçek dağıtıcı etkisi metropoliten merkezlerde değil, en uç tüketiciyle kurulan ilişkide tezahür eder. O hâlde enerji erişimi alanında “hukuk” denilen şey sadece anayasal güvenceler ya da ulusal mevzuat değildir. Bağlantı sözleşmeleri, tarife rejimleri, ön ödemeli sayaç düzenlemeleri ve dağıtım şirketleriyle hane sözleşmeleri de aynı hukukun parçası olarak okunmalıdır.

Brew-Hammond ve arkadaşlarının analiz ettiği Mısır modelinde devletin elektrik fiyatlarına müdahalesi merkezi bir yer tutar. Aylık tüketimi 50 kWh altındaki düşük gelirli haneler için tarife yıllarca yaklaşık 0,62 € düzeyinde tutulmuş, kırsal erişim oranı yüzde 99,3'e çıkarılmıştır (Brew-Hammond ve ark., 2014, s. 301). Bölümün eleştirel notu önemlidir; zira 50 kWh'lik aylık eşğin hangi ekonomik faaliyeti destekleyebileceği sorusu yanıtsız kalır. Yoksul yanlısı elektrik tarifesinin sadece hane içi kullanımı değil, gelir getirici faaliyetleri de kapsayacak biçimde tasarlanması gerekmektedir (s. 311). Hukuki düzenlemenin “ne kadar enerji yeterli sayılır” sorusuna verdiği cevap, aslında siyasal-normatif bir karardır.

Sosyal Hak Olarak Enerjiye Erişim

Kitap, enerjiye erişimin bir insan hakkı ya da sosyal hak olarak tanınması gerektiği yönünde açık bir tez ileri sürmemektedir. Ne var ki yazarların kullandığı dil bu işiğe yaklaşmaktır. Birol, modern enerji hizmetlerine evrensel erişim sağlamayı “ahlaki bir zorunluluk” olarak nitelendirmektedir (Birol, 2014, s. 12). Sovacool ise çok boyutlu yoksulluk kavrayışında elektrik ve evsel yakıtların yoksulluk göstergesi olarak yer aldığını hatırlatır (Sovacool, 2014, s. 23). Bu ifadeler, ahlaki yükümlülük dili ile sosyal hak dili arasında salınan bir işikte durur.

Suya erişim hakkının BM Genel Kurulu’nun 2010 tarihli 64/292 sayılı kararıyla insan hakkı olarak tanınması, benzer bir hareketin enerji için de düşünülebilir olduğunu hatırlatmıştır. Ne var ki enerjinin metalaşma derecesi, fosil yakıtlara olan bağımlılık ve devletlerin enerji egemenlikleri konusundaki hassasiyeti, bu adımı çok daha tartışmalı kılmaktadır. Bordoff’un bölümünde aynı eksiklik açık biçimde dile gelir. ABD politikası bile fosil yakıt sübvansiyonlarını kademeli olarak kaldıramadığında “şeffaflık, düzenleyici ve hukuksal reform çabalarının önünde gidilecek uzun bir yol vardır” tespitiyle yetinmek zorunda kalır (Bordoff, 2014, s. 364). 2015’te kabul edilen yedinci Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi (SDG 7) “uygun fiyatlı, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerji” hedefini benimsemiş; ne var ki hedef taahhüt diline yakın dururken hak diline mesafe bırakmıştır. Bu yönüyle kitap, geriye dönüp bakıldığında, bu mesafenin entelektüel hazırlığını yapan ama kendisi bu adımı atmayan bir işik metni olarak okunabilir.

Eleştirel Değerlendirme

Halff, Sovacool ve Rozhon’un derlemesi, alanına ciddi bir katkı sunan, ampirik zenginliği yüksek bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine de hukukun toplumsal işlevini düşünenler itibarıyla dört önemli sınırlılığa işaret etmek gerekir.

Birinci sınırlılık, hukuksal analizlerin sistematik biçimde geliştirilmemiş olmasıdır. Brew-Hammond ve arkadaşları, Palit ve arkadaşları ve Jannuzzi ve Goldemberg tek tek mevzuat parçalarını ve düzenleyici kurumları sıralamakta, ama bu mevzuat parçalarının ardındaki düzenleme felsefesi karşılaştırmalı biçimde çözümlenmemektedir. Oysa enerji yoksulluğunu yeniden üreten asıl mekanizmaların büyük kısmı tam da bu düzenleme mimarisinin içinde yatmaktadır.

İkinci sınırlılık, hak temelli bir çerçevenin geliştirilmemiş olmasıdır. Kitap “ahlaki zorunluluk” diliyle “sürdürülebilir kalkınma” dilini iç içe kullanmakta, ama enerjiye erişimin pozitif hukukta hangi statüye sahip olabileceği tartışmasına girmemektedir. Suya erişim hakkının uluslararası hukuktaki kabulü 2010 sonrası bir gelişmedir ve kitabın yayım tarihi (2014) itibarıyla bu paralel tartışmaya değinmek mümkündür. Brezilya’nın Bolsa Família

ile Düşük Gelirli Sosyal Tarife eşleşmesi (Jannuzzi ve Goldemberg, 2014, s. 264), hak temelli bir çerçevenin somut hukuksal aracı olarak okunabilirdi; ne var ki kitap bu örneği teorik bir genelleme zemininde işlememektedir.

Üçüncü sınırlılık, alt başlıktaki “yerel çözümler” iddiasının kendi içinde gerilim üretmesidir. Editörler tek bedenli çözümlerin sakıncasını vurgulamakta (Halff ve ark., 2014, s. 6), ama ilerleyen bölümlerde *best practices* mantığı zaman zaman bu uyarıyı geçersizleştirecek biçimde devreye girmektedir. Han ve arkadaşlarının Çin başarı reçetesi, Brew-Hammond’un “siyasi irade” vurgusu ve Brezilya yazarlarının Luz para Todos modelinin kullanılabilirliğine ilişkin çıkarımları, ders çıkarılabilir bir model arayışını ima eder. Oysa Palit ve arkadaşlarının VESP’in başarısızlığını anlatırken gösterdiği üzere (s. 245), iyi tasarlanmış programlar başka bir kurumsal-yasal bağlama yerleşmediğinde sönüp gitmektedir. Yasal transplantasyon (*legal transplant*) tartışmasının enerji alanında nasıl şekillendiği, kitabın açtığı ama işlemediği bir başlık olarak kalmaktadır.

Dördüncü sınırlılık şudur. Üç ülke vakası ardışık okunduğunda başarı ile başarısızlığın kurumsal mimari farklılığına bağlı olduğu sezilmekte, ama bu sezgi yazarların ya da editörlerin tematik analizinde sistematikleşmemektedir. Sahra altı Afrika’nın Uganda örneğinde “tozlu raflarda kalan politikaların” Çin’de neden raftan inip ülke çapına yayıldığı sorusunun yanıtı kitap boyunca dağınık hâlde durmakta, bir araya getirilmemektedir.

Türkiye akademik çevresi itibariyle kitap iki açıdan önemli bir okuma sunar. Birincisi, 2014 sonrasında elektrik dağıtımındaki özelleştirme süreçlerinin ardından enerji erişiminin karşılanabilirlik boyutu Türkiye’de giderek belirginleşen bir mesele hâline gelmiştir. Konut tüketicilerinin enerji faturalarının gelir içindeki payı, kitabın eşik tartışmalarıyla doğrudan ilişkilidir. İkincisi, yerel yönetimlerin sosyal yardım programlarındaki yakıt yardımı kalemi, hak temelli değil ihtiyaç temelli bir sosyal politikaya işaret eder. Bu yönüyle kitabın kavramsal araçları, Türkiye bağlamında yeniden işletilmek üzere zengin bir zemin oluşturmaktadır.

Sonuç

Halff, Sovacool ve Rozhon’un derlemesi, enerji yoksulluğu literatürünün gelişmiş ve gelişmekte olan ülke odaklı iki kolunu tek bir cilt içinde buluşturması itibariyle alanın referans çalışmalarından biridir. Reddy ve Goldemberg’in 1990’lardaki öncül çabalarından, Birol’un 2007’de attığı kavramsal adımdan ve BM’nin 2012’de açtığı kurumsal alandan beslenen bu eser, eşik bir metin olarak okunmalıdır. 2015 sonrası enerji adaleti paradigmasının ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’nin kavramsal hazırlığını yapan bir nitelek taşıır. Alt başlıktaki “Global Challenges and Local Solutions” formülü boş bir slogan değildir. Çin’in merkezi planlama başarısı, Brezilya’nın yasal çerçeveye dayanan modeli,

Hindistan'ın parçalı yapısının ürettiği yarı-başarı ve Sahra altı Afrika'nın "bolluk içinde yoksulluk" paradoksu birlikte okunduğunda şu açıkça anlaşılır. Sorun küresel ölçekte ortaktır, ama çözüm her yerde kurumsal mimariye gömülüdür.

Hukukçu okur itibarıyla kitabın katkısı çift yönlüdür. Bir yandan, başka türlü hukukun ilgi alanına girmeyebilecek bir olguyu, yani düzenleme rejiminin sınırlarında kalan görünmez bir nüfusun enerji deneyimini, ampirik bir zeminde okurun önüne koymaktadır. Öte yandan, kitabın hukuksal analizi sınırlı bıraktığı yerde açık bir araştırma gündemi bırakmaktadır. Düzenleme rejiminin dağıtıcı etkisi, son kilometrenin hukuksal yapısı, sübvansiyon mimarisinin sınıfsal sonuçları, enerjiye erişimin sosyal hak olarak tanınma olasılığı ve yerel-küresel hukuk transferinin sınırları, bu gündemin başlıkları olarak temayüz eder. Eser bu yönüyle, sadece enerji çalışmacılarının değil, hukukun toplumsal işlevini yeniden düşünmek isteyen araştırmacıların da raflarında durması gereken bir derleme olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça / References

- Birol, F. (2007). Energy economics: A place for energy poverty in the agenda? *The Energy Journal*, 28(3), 1-6. <https://doi.org/10.5547/ISSN0195-6574-EJ-Vol28-No3-1>
- Birol, F. (2014). Achieving energy for all will not cost the Earth. In A. Halff, B. K. Sovacool & J. Rozhon (Eds.), *Energy poverty: Global challenges and local solutions* (pp. 11–20). Oxford University Press.
- Bordoff, J. E. (2014). United States' approaches to expanding energy access. In A. Halff, B. K. Sovacool & J. Rozhon (Ed.), *Energy poverty: Global challenges and local solutions* (pp. 353–366). Oxford University Press.
- Brew-Hammond, A., Mensah, G. S. & Amponsah, O. (2014). Energy poverty in Sub-Saharan Africa: Poverty amidst abundance. In A. Halff, B. K. Sovacool & J. Rozhon (Eds.), *Energy poverty: Global challenges and local solutions* (pp. 296–315). Oxford University Press.
- Cotterrell, R. (1992). *The sociology of law: An introduction*. Butterworths.
- Farhar, B. C., Osnes, B. & Lowry, E. A. (2014). Energy and gender. In A. Halff, B. K. Sovacool & J. Rozhon (Eds.), *Energy poverty: Global challenges and local solutions* (pp. 152–179). Oxford University Press.
- Halff, A., Sovacool, B. K. & Rozhon, J. (2014). Introduction: The end of energy poverty: Pathways to development. In A. Halff, B. K. Sovacool & J. Rozhon (Eds.), *Energy poverty: Global challenges and local solutions* (pp. 1–7). Oxford University Press.
- Han, W., Zhihong, L. & Fan, L. (2014). Striving towards development: China's efforts to alleviate energy poverty. In A. Halff, B. K. Sovacool & J. Rozhon (Eds.), *Energy poverty: Global challenges and local solutions* (pp. 225–236). Oxford University Press.
- Jannuzzi, G. M. & Goldemberg, J. (2014). Modern energy services to low-income households in Brazil: Lessons learned and challenges ahead. In A. Halff, B. K. Sovacool & J. Rozhon (Eds.), *Energy poverty: Global challenges and local solutions* (pp. 257–273). Oxford University Press.
- Koplow, D. (2014). Global energy subsidies: Scale, opportunity costs, and barriers to reform. In A. Halff, B. K. Sovacool & J. Rozhon (Eds.), *Energy poverty: Global challenges and local solutions* (pp. 316–337). Oxford University Press.
- LaRocco, P. (2014). Is small beautiful? In A. Halff, B. K. Sovacool & J. Rozhon (Eds.), *Energy poverty: Global challenges and local solutions* (pp. 338–349). Oxford University Press.
- Palit, D., Bhattacharyya, S. C. & Chaurey, A. (2014). Indian approaches to energy access. In A. Halff, B. K. Sovacool & J. Rozhon (Eds.), *Energy poverty: Global challenges and local solutions* (pp. 237–256). Oxford University Press.
- Pound, R. (1910). Law in books and law in action. *American Law Review*, 44, 12–36.
- Sovacool, B. K. (2014). Defining, measuring, and tackling energy poverty. In A. Halff, B. K. Sovacool & J. Rozhon (Eds.), *Energy poverty: Global challenges and local solutions* (pp. 21–53). Oxford University Press.